

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШІНСЬКОГО»

ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ
ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН

**СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА:
лексикологія, фразеологія**

Методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи для
здобувачів **першого (бакалаврського)** рівня вищої освіти

Спеціальність 014 Середня освіта (Українська мова і література)

УДК 811.161.2'373(075.8)

Друк за ухвалою вченої ради Університету Ушинського (протокол №1 29 серпня 2024 року)

Укладач: Крупеньова Т.І., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін

Рецензенти:

Дружинець М.Л. – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І.І.Мечникова;

Павлюк Н.Л. – доцент кафедри української та зарубіжної літератур Університету Ушинського

Сучасна українська мова (лексикологія, фразеологія): методичні рекомендації до проведення практичних занять та організації самостійної роботи з навчальної дисципліни «Сучасна українська мова»: для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / уклад. Тетяна Крупеньова. Одеса, 2024. 40 с.

Укладено відповідно до програми підготовки бакалаврів денної та заочної форм навчання. Видання містить контрольні-пошукові, проблемні завдання для індивідуальної пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти в аудиторний і неаудиторний час, запитання для самоконтролю, а також довідковий матеріал.

Для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, викладачів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 811.161.2'373(075.8)

© Тетяна Крупеньова, укладання, 2024

© УНІВЕРСИТЕТ УШИНЬКОГО, 2024

ЗМІСТ

ЗМІСТ.....	3
ПЕРЕДМОВА.....	4
ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	5
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	7
Практичне заняття №1. Лексикологія як галузь знань про слово	11
Самостійна робота № 1.....	13
Практичне заняття № 2. Лексико-семантична система мови	15
Самостійна робота № 2.....	16
Практичне заняття № 3 Словниковий склад української мови	18
Самостійна робота № 3.....	19
Практичне заняття № 4 Запозичений шар української лексики	22
Самостійна робота № 4.....	23
Практичне заняття № 5. Лексика української мови з погляду активного і пасивного вживання. Стилїстична диференціяція української лексики ..	24
Самостійна робота № 5.....	25
Практичне заняття № 6 Склад української лексики з погляду її вживання	26
Самостійна робота № 6.....	27
Практичне заняття № 7. Фразеологія як лінгвістична дисциплїна. Джерела української фразеологїї	28
Самостійна робота № 7.....	30
Практичне заняття № 8. Лексикографїя як галузь знань про укладання словникїв	32
Самостійна робота № 8.....	33
ОРІЄНТОВНІ ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ.....	37
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	39

ПЕРЕДМОВА

Курс «Сучасна українська мова» є провідною лінгвістичною дисципліною у фаховій підготовці вчителя української мови і літератури. Основна мета курсу – озброїти студентів системними знаннями з усіх основних аспектів, які відображають структуру сучасної української літературної мови; формувати національно свідому, духовно багату мовну особистість із високим рівнем комунікативної компетенції. Студенти повинні усвідомити винятково важливе значення рідної мови для функціонування й розвитку України.

Курс спрямований на те, щоб майбутній словесник усвідомив взаємозв'язки і взаємовідношення мовних одиниць, закономірності творення й функціонування цих одиниць, системність мови, складність і багатоплановість її будови. У процесі опанування курсу сучасної української мови у вищій школі студент повинен виробити наукові погляди на мову, глибоко усвідомити взаємозв'язки між мовними підсистемами і навчитися розкривати їх, розвивати в собі навички самостійного аналізу мовних фактів, використовуючи при цьому знання, здобуті з інших лінгвістичних дисциплін, учитися самостійно працювати з науково-навчальною та власне науковою літературою лінгвістичного характеру.

Зміст програми з сучасної української мови розрахований на те, щоб майбутній фахівець набув умінь сприймати красу рідної мови, використовувати мовні багатства в процесі власної мовленнєвої діяльності, правильно оцінювати стилістичні властивості лексичних і фразеологічних одиниць, їх емоційно-експресивні відтінки. Програмовий матеріал передбачає систематичне підвищення культури усного й писемного мовлення студентів.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, вищої освіти	ОПІ, рівень		Характеристика навчальної дисципліни			
		денна форма навчання	заочна форма навчання	денна форма навчання	заочна форма навчання		
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 01 Освіта/ Педагогіка	Статус дисципліни: обов'язкова					
Модуль № 2	ОПІ Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова і зарубіжна література) <u>Спеціальність</u> 014 Середня освіта (Українська мова і література)	Рік навчання:					
Змістових модулів – 3		2-й	2-й				
Індивідуальне навчально-дослідне завдання <u>доповідь</u>		Семестр					
Загальна кількість годин – 90		3-й	3-й	Лекції			
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 4	Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)	14 год.	2 год.	Практичні			
		16 год.	4 год.	Самостійна робота			
		50 год.	74 год.	Індивідуальні завдання:			
		10 год.	10 год.	Вид контролю:			
		екзамен	екзамен				

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 33,3% / 66,7%
для заочної форми навчання – 6,7% / 93,3%

Мета навчальної дисципліни «Сучасна українська мова»: сформувати у здобувачів глибокі наукові знання про семантичну структуру слова, системні відношення між словами, їх стилістичну диференціацію, а також словниковий склад мови, фразеологічні сполучення та різні типи лексикографічних праць.

Сформувати мотивацію щодо використання набутих знань у професійній діяльності.

Передумови для вивчення дисципліни: для вивчення навчальної дисципліни «Сучасна українська мова» здобувачі мають опанувати знання з таких навчальних дисциплін: «Вступ до мовознавства», «Вступ до спеціальності», «Українська мова за професійним спрямуванням».

Очікувані програмні результати навчання:

ПРН 05. Засвоювати й характеризувати систему мови, історію мови, норми літературної мови та застосовувати їх у практичній діяльності.

ПРН 07. Засвоювати й демонструвати принципи, технології і прийоми створення усних та писемних текстів різних жанрів і стилів державною та іноземною (англійською) мовами.

ПРН 08. Аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють; здійснювати лінгвістичний аналіз текстів різних стилів і жанрів.

Очікувані результати навчання дисципліни:

знати:

– предмет, завдання й місце лексикології, фразеології та лексикографії серед інших мовознавчих дисциплін;

– сутність лексики української мови як системи;

– лексичні норми сучасної української літературної мови;

– ознаки фразеологічних словосполучень, їх типи, стилістичні особливості;

– різні види лексикографічних видань, комп'ютерні технології в українській лексикографії;

уміти:

– давати визначення основних понять;

– розпізнавати та дотримуватися норм літературної мови, принципів уживання різних слів (синонімів, антонімів, омонімів, паронімів тощо);

– витлумачувати значення фразеологічних одиниць і вводити їх у контекст;

– орієнтуватися в сучасних лексикографічних та фразеографічних джерелах і використовувати їх у практичній діяльності;

– редагувати тексти з лексичними помилками, аргументовано висловлюючи свої думки;

– виконувати лексикологічний і фразеологічний аналіз.

Унаслідок досягнення результатів навчання здобувачі вищої освіти в контексті змісту навчальної дисципліни мають опанувати такі компетентності:

Інтегральна компетентність: Здатність здобувача освіти розв'язувати складні спеціалізовані задачі й практичні проблеми в освітній галузі (за предметними спеціальностями: українська мова і література, англійська мова й зарубіжна література), що передбачає застосування теорій та методів педагогічних наук і характеризується комплексністю й невизначеністю умов.

Загальні компетентності:

ЗК 07. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 08. Здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями, застосовувати їх у практичних ситуаціях.

ЗК 09. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

СК 01. Здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції, рівні.

СК 03. Здатність вільно, гнучко й ефективно використовувати мови (українську й англійську) в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і реєстрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя.

СК 05. Здатність здійснювати лінгвістичний і літературознавчий аналізи текстів різних стилів і жанрів.

Міждисциплінарні зв'язки: вивчення дисципліни «Сучасна українська мова» пов'язано з такими курсами: «Вступ до мовознавства», «Вступ до спеціальності», «Філологічний аналіз тексту».

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Лексикологія як лінгвістична дисципліна

ТЕМА 1. *Лексикологія як лінгвістична дисципліна. Слово в лексико-семантичній системі мови. Моносемія і полісемія.*

Лексикологія як лінгвістична дисципліна, її предмет, обсяг і завдання. Відношення лексикології до семасіології, етимології та лексикографії. Розрізнення в структурі мови певних рівнів - фонетичного, морфемного, лексико-семантичного, синтаксичного. Співвідношення між одиницями цих рівнів, багатоаспектний характер слова. Слово як одиниця лексико-семантичного рівня мови, його ознаки: самостійне, закріплене суспільно-комунікативною практикою лексичне значення та номінативна функція; суцільнооформленість; відтворюваність у мові; позиційна рухливість.

Лексика як система. Ознаки системності лексики. Лексичне значення слова. Відображення в лексичному значенні найрізноманітніших проявів об'єктивної дійсності. Номінативна функція слова. Типи номінацій з функціонально-генетичного погляду: первісні (непохідні) та вторинні (похідні). Прихований і явний мотив номінації, внутрішня форма слова.

Знакова природа слова. Денотат. Референт. Сигніфікат. Слово і поняття, узагальнююча роль слова. Класи номінативних значень (імен): загальні (апепятиви), власні (оніми), квантитативні (числівники). Слова з конкретним та з абстрактним значенням. Граматичне значення слова. Лексичне значення і семантика слова. Однозначність, або моносемія. Однозначні слова, слова-терміни. Багатозначність, або полісемія, що ґрунтується на асиметричності слова як мовної одиниці, багатозначне слово як сукупність кількох значеннєвих одиниць, або лексико-семантичних варіантів (ЛСВ), або семем. Розвиток багатозначності слова. Типи лексичних значень: пряме номінативне, номінативно-вивідні, чи номінативно-похідні, переносні, фразеологічно зв'язані, синтаксично обумовлені, синонімічно-експресивні, стилістично обумовлені. Переносне значення й переносне вживання слова. Узуальне й контекстуальне значення. Типи перенесень: метафора, метонімія, синекдоха.

ТЕМА 2. *Омонімія, паронімія, синонімія, антонімія в українській мові.*

Омонімія як лексико-семантичне явище, мікросистема, парадигматичні ознаки якої виявляються у спільності форматива, матеріально вираженого словесного знака, і відсутності семантичного зв'язку. Омонімія і полісемія, спільне і відмінне. Фіксація у словнику цих явищ. Джерела омонімії: а) руйнування полісемії, втрата семантичного зв'язку між ЛСВ слова; б) повний фонетичний збіг слів або частини їх форм, що первісно мали різне звучання; в) похідні слова від омонімічних твірних основ; г) збіг певних форм різних частин мови; ґ) фонетично адаптовані запозичення з різних мов тощо. Різновиди омонімів: а) лексичні-повні і часткові (неповні); б) омофони; в) омоформи; г) омографи. Стилiстичне використання омонімів, каламбури, гра слів.

Поняття паронімії та парономазії. Пароніми як мікросистема, парадигматичні ознаки якої виявляються у спільності кореневої частини слів і відмінності в семантиці та афіксальному чи флективному оформленні. Парономазія як будь-яка звукова подібність слів. Стилiстичне використання паронімів та парономазії.

Синоніми як лексико-семантична мікросистема, парадигматичні ознаки якої виявляються у повному чи частковому збігові значень слів і відмінності їх матеріального вираження, форматива. Визначення синонімів на основі різних ознак: спільності денотата, спільності поняття, однаковості чи близькості семного складу семем. Синонімія та полісемія, синонімічні відповідники до кожного із значень багатозначного слова. Типи синонімів: а) повні, або абсолютні, семантично тотожні; б) неповні, або квазісиноніми, слова з близьким, але не тотожним значенням. Класифікація неповних, або квазісинонімів: а) семантичні, або поняттєві, або ідеографічні; б) стилістичні, або емоційно-експресивні; в) семантико-стилiстичні. Синонімічний ряд повних, або абсолютних, синонімів. Синонімічий ряд неповних, або квазісинонімів, його внутрішня структурна організація; домінанта, або стрижневе слово, як організуючий центр ряду. Синонімічний ряд - мінімальна парадигматична єдність у складі лексичної системи мови. Інтегральні та

диференціальні семи у складі семем ряду. Контекстуальні, або okazіональні, синоніми. Функціонування лексичних синонімів у різних стилях сучасної української літературної мови. Синонімічні словники. Фіксація синонімів у тлумачних словниках. Поняття антонімії. Антоніми як лексико-семантична мікросистема, парадигматичні відношення якої виявляються у протиставленні значень на базі семантичного зв'язку. Антонімія та полісемія. Семантична класифікація антонімів на ґрунті контрарної та комплементарної протилежності. Антоніми-конверсиви. Енантіосемія. Структурна класифікація антонімів: а) різнокореневі, або власне лексичні; б) однокореневі, або лексико-граматичні. Засоби творення однокореневих антонімів в українській мові. Загальномовні, або узуальні, та контекстуальні, або okazіональні, антоніми. Антитеза та оксюморон (оксиморон), їх стилістичне використання.

ТЕМА 3. *Лексика української мови з погляду походження.*

Відкритість лексичної системи, зміна лексикону мови як з кількісного, так і з якісного погляду. Шляхи формування лексичного складу мови: а) прямий, або успадкування мовних елементів від мов-попередниць та творення нових слів на цій базі; б) засвоєння (запозичення) слів з інших мов, споріднених і неспоріднених. Шари слів за походженням. Питомий шар, або корінний, наявність у ньому: індоєвропейського лексичного фонду, праслов'янської, давньоруської, староукраїнської та власне української лексики. Лексичні засвоєння (запозичення) з інших мов. Причини й шляхи засвоєння. Слова, що зайшли в українську літературну мову із слов'янських мов, - старослов'янські, полонізми, чехізми, русизми. Час і шляхи їх появи у складі української лексики. Засвоєння із неслов'янських мов - грецизми, латинізми, тюркізми, слова французької, німецької, англійської мов. Час і шляхи їх засвоєнь. Ознаки іншомовних слів. Використання іншомовної лексики.

ТЕМА 4. *Склад лексики з погляду її вживання.*

Лексика загального вживання (загальнонародний фонд) у складі літературної мови. Основні тематичні групи цієї лексики. Стійкість основного лексичного фонду. Слова-довгожителі. Лексика обмеженого вживання в літературній мові: територіальні та соціальні діалектизми, термінологічна й професійна, жаргонна та арготична лексика. Різновиди територіальних діалектизмів: лексичні, етнографічні, семантичні.

ТЕМА 5. *Лексика сучасної української літературної мови з погляду її активного та пасивного складу*

Ядро і периферія лексичного складу мови в синхронному плані. Поняття про активну лексику. Склад активної лексики: загальноновживана та спеціальна. Тематичні групи спеціальної лексики. Поняття про пасивну лексику. Історизми, або матеріальні архаїзми, наслідки дії екстралінгвальних факторів. Тематичні групи історизмів. Архаїзми - наслідки дії інтралінгвальних факторів розвитку мови. Різновиди архаїзмів: власне лексичні, лексико-словотворчі, лексико-фонетичні, семантичні. Неологізми, причини їх появи. Неологізми лексичні та семантичні, загально мовні та контекстуальні. Лексико-семантичні

групи неологізмів. Джерела неологізмів. Роль основного лексичного фонду української мови у поповненні та збагаченні її новими словами.

Змістовий модуль 2. Фразеологія

ТЕМА 6. Предмет, обсяг і завдання розділу "фразеологія". Фразеологізм як одиниця фразеології.

Предмет, обсяг і завдання розділу «фразеологія». Фразеологізм (фразема) як одиниця фразеології. Типологічні ознаки фразеологізмів: розчленована (надслівна) будова, постійний склад компонентів, семантична цілісність, відтворюваність у мовленні усному й писемному. Спільне й відмінне між словом і фразеологізмом. Структурні різновиди фразеологізмів - словосполучення, речення. Спільне й відмінне між фразеологізмом та вільним словосполученням. Омонімія фразеологізмів і вільних словосполучень. Приказки, прислів'я, сталі порівняння, крилаті вислови - як різновиди фразеологізмів. Зв'язок фразеологізмів із словами різних частин мови. Лексико-граматичні розряди фразеологізмів за приналежністю стрижневих компонентів до відповідних лексико-граматичних класів слів: дієслівні, іменникові, прикметникові, прислівникові, вигуківі. Фразеологізми та одиничні слова й словосполучення як значеннєві їх відповідники. Полісемія фразеологізмів. Варіанти фразеологізмів. Фразеологізми-синоніми, фразеологізми-антоніми.

ТЕМА 7. Класифікація фразеологізмів.

Класифікація фразеологізмів за ступенем значеннєвої мотивації виділюваними в їх складі компонентами: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення, фразеологічні вирази. Експресивно-стилістичні властивості фразеологізмів: а) стилістично нейтральні; б) емоційно-експресивні. Використання фразеології в усному розмовному мовленні та у книжних стилях.

ТЕМА 8. Походження фразеологізмів. Джерела фразеологізмів.

Походження фразеологізмів. Характеристика фразеологічних одиниць питомого шару та засвоєних з інших мов. Джерела первісного вживання експресивних виразів, що стали фраземами: усне побутове мовлення, професійно-виробнича діяльність, усна народна творчість. Біблія, антична література, українська художня література, художня література інших народів та ін.

Змістовий модуль 3. Лексикографія. Етимологія.

ТЕМА 9. Лексикографія. Словники, принципи їх побудови відповідно до типу та призначення.

Лексикографія як розділ мовознавства. Словники, принципи їх побудови відповідно до типу та призначення. Словники енциклопедичні та лінгвістичні, відмінності енциклопедичного і мовознавчого опису слів. Різновиди енциклопедичних словників залежно від обсягу інформації - загальні енциклопедії, галузеві енциклопедичні словники, фахові енциклопедії, довідники тощо. Типи лінгвістичних словників, зумовлені їх завданням та характером подачі матеріалу. Двомовні та одномовні словники. Різновиди

одномовних словників: тлумачні, етимологічні, історичні, словники іншомовних слів, орфографічні, орфоепічні, фразеологічні, словники синонімів, антонімів, паронімів, омонімів, мови окремих письменників тощо.

ТЕМА 10. Становлення лексикографії в Україні. Лексикографічна критика. Короткі відомості з історії української лексикографії. Характеристика найважливіших українських лексикографічних праць: Словаря української мови (за ред. Б.Грінченка), Словника української мови (тлумачного), Українсько-російського словника (у шести томах), Етимологічного словника української мови.

ТЕМА 11. Етимологія. Ономастика.

Етимологія. Етимон (внутрішня форма). Явище деетимологізації. Основні принципи етимології. Ономастика, основні види. Групи власних назв.

ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1.

Т е м а. Лексикологія як галузь знань про слово.

П и т а н н я:

1. Предмет і завдання лексикології. Види лексикології. Становлення лексикології як окремого розділу мовознавства.
2. Зв'язки лексикології з іншими розділами мовознавства.
3. Слово як основна мовна одиниця. Слово, лексема, словоформа; їх співвідношення.
4. Групи слів та їх функції. Первинні та вторинні номінації.
5. Значення слова, його типи. Основні підходи до розуміння значення слова: аналітичний, функціональний, операційний, діяльнісно-антропоцентричний.
6. Структура лексеми і семеми. Основні типи лексичних значень слів.
7. Семасіологія. Поняття „сема”, та її види.
8. Як Ви розумієте переносне значення і переносне вживання слів? Типи перенесень: метафора, метонімія, синекдоха.

Література:

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник Київ : Видавничий центр «Академія», 1999. 288 с.
3. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 440 с.
4. Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; за ред. А. П. Грищенка. Київ : Вища школа, 2002. 439 с.

П р а к т и ч н і   з а в д а н н я:

1. З'ясуйте лексичне значення слів за тлумачним словником. Виділіть багатозначні слова, вкажіть їх семми.

Таємниця, текстолог, товарообіг, фах, фальсифікація, фанатизм, ультразвук, благовіст, іконостас, таїна, тога, фактограф, фальш, фарисей, каплиця.

2. У кожній групі виділіть однозначне і поясніть його лексичне значення.

Діяти, пікетувати, колихатися, вичитувати; спокійний, вільний, зелений, життєрадісний; тихо, спроквола, круто, мужньо; проводжати, проектувати, замовляти, вестися; пісня, ода, дума, оповідання.

3. За допомогою тлумачних словників з'ясуйте семантику поданих слів. Визначте, які з них однозначні, а які багатозначні. Увівши кожне слово в контекст, з'ясуйте тип його лексичного значення (номінативний, фразеологічно зв'язаний, синтаксично зумовлений).

Бром, гобоїст, круговий, підсипати, ятрити, панегірик, янтар, оригінальний, заставляти.

4. Вказати на вид тропа, актуалізованого у поданих словосполученнях (загальнономовна (нейтральна) метафора, поетична метафора, персоніфікація (уособлення, прозопопея), метонімія, синекдоха, енантіосемія).
Мереживо снів, час летить, краплина люті, спалах любові, ніжка стола, кулькова ручка, невмите небо, поламаний ксерокс, дорогий джип, жіночі галіфе, легкі капрі, жінка в бікіні, чоловік в балаклаві, дорожнє полотно, подушка фундаменту, температура падає, годинник іде, зупинка тролейбуса, лист паперу, лист металу, корінець книги, корінь квадратний, корінь зуба, зерна правди, розрахуватися сріблом, столове срібло, навшпиньки вечір підійшов, читати Андруховича, слухати Вакарчука, дивитися Параджанова, Київ зустрічає гостей, парламент ухвалив рішення, суд заборонив збори, аудиторія шумить, клас написав контрольну роботу, кишени повні міді, гора мотлоху, білі комірці, крапові берети, Червона Шапочка, Україна пробуджується, слухає метал, гомонить Хрещатик, учіться шанувати копійку, ліс мовчить, смачна груша, з'їсти тарілку борщу, випити стакан молока, сердиться Дніпро, гострити слово, ноги моєї тут не буде, гомоніла Україна, відійти від роботи (відпочити), відійти у кращий світ (померти), уважно прослухати лекцію, прослухати слова лектора (не почути інформації), безцінний подарунок (вартісний), безцінна річ (яка нічого не вартує), запустити справу (розпочати діяльність), запустити справи (не дбати про щось).

5. Користуючись тлумачним словником, поясніть лексичне значення наведених слів, визначте семи; назвіть архісеми, диференційні та конотативні семи.

1) пасовище, город, сіножать, сад, грядка;

2) ліс, діброва, соснина, гай, пуша, бір, луг;

3) йти, летіти, нести, пливти, повзти, чалапати, тягти.

6. Зі «Словаря української мови» за редакцією Б.Грінченка виписати словникові статті з реєстровими словами **хохол, циган, якір, океан, ярмо**. На

матеріалі сучасного тлумачного словника простежити, як змінилася семантична структура поданих слів.

7. Доберіть по 2 речення з непрямим значенням слів за різними типами перенесення, проаналізувавши за поданою схемою.

Схема лексичного аналізу перенесення (метафори, метонімії, синекдохи)

1. Виділіть із тексту слово і назвіть його в початковій формі.
2. Визначте лексичне значення слова.
3. З'ясуйте тип перенесення в аналізованому слові (метафора, метонімія, синекдоха).
4. Дайте визначення відповідного явища.
5. Зіставте пряме й переносне значення аналізованого слова (навести по два речення чи словосполучення зі словом).
6. Укажіть ознаку, на основі якої здійснене перенесення:
  - а) схожість за формою, кольором, функцією, розташуванням частин відносно цілого тощо – для метафори;
  - б) суміжність (логічна / просторова / часова), найменування виробу за матеріалом, наслідком процесу, за знаряддям тощо – для метонімії;
  - в) найменування цілого за частиною і частини за цілим – для синекдохи.

Самостійна робота № 1

1. Згрупуйте подані слова за їх об'єднувальною семою – архісемою. У мовних одиницях I групи виділіть диференційні семи: *молоко, їхати, солодкий, стіл, сік, іти, стілець, солоний, плити, компот, шафа, кислий, летіти, чай, диван, вода; гарний, цукор, говорити, бабуся, сіль, літо, прекрасний, балакати, брат, осінь, промовляти, милий, зима, сестра, дідусь.*

2. Із художньої літератури випишіть по 5 прикладів метафори, метонімії, синекдохи, охарактеризуйте за схемою.

3. Створіть хмару слів, що вдало ілюструватиме **ЛЕКСИКОЛОГІЮ**.
Довідка: *хмара слів* – це візуалізація списку слів, категорій, міток на спільному зображенні. Для створення хмари оберіть програму **Wordart** (<https://wordart.com/>)

4. *Виконайте тестові завдання:*

1. У якому рядку всі наведені слова є багатозначними?

1. Абонент, балерина, витязь, голос, диктант.
2. Баян, веранда, голка, Київ, зореплавець.
3. Азбука, виписувати, баба, вага, багатий.
4. Бігти, вершник, голова, дружина, аеропорт.
5. Агротехнік, відкривати, графин, міф, пілот.

2. У яких рядках усі виділені слова в словосполученнях ужито в переносному значенні?

1. *Сухе* дерево, *міцний* дріт, *чистий* зошит.

2. *Суха доповідь, міцний мороз, чиста мова.*
3. *Відбити молотком, відбити бажання, червоний жар.*
4. *Крива шабля, кривий кінь, високий будинок.*
5. *Дніпрові береги, бурхлива повінь, читати книгу.*
6. *Золота нива, гіркий полин, солодка цукерка.*
7. *Білий сніг, високий будинок, тихий крик.*
8. *Читати книгу, гартувати сталь, іти з товаришем.*
9. *Холодний погляд, тверда рука, гірка правда.*
10. *Летіти літаком, українська мова, світло знань.*

3. У якому рядку всі виділені слова у словосполученнях вжито в прямому значенні?

1. *Блискуче майбутнє, малинове варення, малинові вуста.*
2. *Вершина гори, кам'яний берег, солодкий спів.*
3. *Голова дівчини, теплий одяг, корінь берези.*
4. *Соковитий голос, тепле проміння, чиста совість.*
5. *Гірка правда, колючий сніг, відкритий характер.*

4. У яких словосполученнях прикметник ужито в прямому значенні?

1. Гостре слово.
2. Гостре питання.
3. Гострий язик.
4. Гостра бритва.
5. Гострий погляд.
6. Колюче слово.
7. Колючий погляд.
8. Колюча шипшина.
9. Колюча правда.
10. Колючий сміх.

5. Знайдіть речення, у якому неправильно вжито слово "неділя".

1. У неділю дідусь з онуком пішли гуляти у зимовий парк.
2. Була неділя, тихий час дозвілля.
3. Вербна неділя — назва християнського свята.
4. Одна неділя має сім днів.
5. Від неділі до неділі — все в одному ділі.

6. Знайдіть речення, у якому неправильно вжито слово "приймати".

1. Юнаки приймають присягу на вірність Україні (З газети).
2. На випадок загибелі сержанта приймаю командування.
3. Наталка приймає участь у змаганнях з тенісу (З розмови).
4. Їв би очима, та душа не приймає (Народна творчість).
5. Прошу прийняти рішення якнайшвидше (З заяви).

7. Яке з наведених слів має лексичне значення "той, що давно минув; колишній"?

1. Бувший.
2. Давній.
3. Теперішній.

4. Майбутній.
5. Сьогоднішній.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2.

Т е м а. Лексико-семантична система мови.

П и т а н н я:

1. Лексико-семантична система мови. Основні типи відношень у лексико-семантичній системі.
2. Лексико-семантичні поля і лексико-семантичні групи.
3. Гіпонімічні, партитивні і еквонімічні відношення.
4. Моносемія і полісемія.
5. Полісемія та омонімія: спільне та відмінності. Причини виникнення омонімії. Класифікація омонімів.
6. Синонімічні відношення у ЛСС. Класифікація синонімів. Домінанта – центр синонімічного ряду. Евфемізми та перифрази. Табу.
7. Контрастивні відношення. Класифікація антонімів. Конверсиви. Оксиморон.
8. Патронімічні відношення. Класифікація паронімів. Явище парономазії.

Література:

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник Київ : Видавничий центр «Академія», 1999. 288 с.
3. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 440 с.
4. Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; за ред. А. П. Грищенка. Київ : Вища школа, 2002. 439 с.

П р а к т и ч н і   з а в д а н н я:

1. Запишіть спочатку словосполучення з багатозначними словами, а потім – з омонімами. Складіть речення зі словами-омонімами.

Легкий птах, легкий шелест; кормовий трюм, кормовий буряк; амбулаторна картка, хлібна картка; праве око, досвідчене око; околиця села, околиця шапки; шкіра людини, шкіра верби; череда корів, цілюща трава череда; красива чашечка, колінна чашечка; морська чайка, козацька чайка.

2. Доберіть синоніми до виділених слів у словосполученнях, вкажіть вид.

Товста крига, багато **мандрувати**, **ясний** день, **стародавній** звичай, **вороний** кінь, **збагнути** прочитане, **замело** дороги, **яскраве** сонце, рухатись **помалу**, квітучий **лан**, **заможний** господар, хвойний **бір**, **вірна** відповідь, **надавати** звання.

3. Доберіть антоніми до значень полісемічного слова у різних словосполученнях. Свіжий хліб, свіжий вітер, свіже молоко, свіжа газета, свіжа сорочка; легка вправа, легкий вітер, легкий одяг, легка музика, легке ставлення.

5. Виділіть омоніми, зважаючи насамперед на їх семантичну спорідненість чи неспорідненість. Як (великий) – як (поживаєте) – як (сльоза, чистий); ніс (пароплава) – ніс (людини); голка (для шиття) – голка (ялини); облазив (гори) – облазив (ніс); реве (Дніпро, море) – реве (теля); гніздо (родинне) – гніздо (пташине); моторний (човен) – моторний (хлопець).

б. Розмежуйте значення поданих паронімів. При необхідності користуйтеся “Словником паронімів української мови”.

Дипломант // дипломат // дипломник, музикальний // музичний, висвітлювати // освітлювати, талан // талант, автоматизований // автоматичний // автоматний, збірка // збірник // зібрання, допускати // припускати, паливо // пальне, духовий // духовний // душевний, замітка // помітка // примітка, тактичний // тактовий // тактовний, жорсткий // жорстокий, білити // біліти, рятувальник // рятувальник, освітлений // освічений, поступальний // поступливий // поступовий, мелодика // мелодія.

Самостійна робота № 2

1. Доберіть синоніми до кольороназв: ліловий, смарагдовий, кармазиновий, лазуровий, брунатний, теракотовий, хакі, бордо, індиго, охровий.

Довідка: світло-фіолетовий, яскраво-зелений, темно-червоний, синій, коричневий, темно-жовтий, сірувато-зелений з коричневим відтінком, червоно-брунатно-вишневий, темно-синій, жовтий.

2. Складіть речення з паронімами: авторський – авторизований, величний – величальний, вид – вигляд, визначальний – визначний, водний – водяний, декоративний – декораційний, дружний – дружній, земельний – земляний – земний, книжковий – книжний, кореневий – корінний; нормований – нормативний, освітлений – освічений, паливо – пальне, писемний – письменний, показник – показчик, путати – плутати, показний – показовий, прозаїчний – прозовий, професійний – професіональний, рекомендаційний – рекомендований.

3. Із наведених художніх сегментів Марії Матіос випишіть синоніми, антоніми (загальнономвні і текстуальні), пароніми і паронімазії, а також слова, що здатні вступати в омонімічні відношення з іншими лексемами:

Як жаль, що сама я не знахарка, і не мольфарка, і не ворожбитка, щоб відмовити і злити зло з нього, щоб вихопити – як украсти – навіки, назавсім, сюди, собі на груди, у розпанахане щире серце, бо він став правдивою радістю сірих буднів і зраженого серця. Він розколов цілий материк криги, що панциром обліплював життя і не давав дихати. Напевно прорубане вікно в Європу було менш сенсаційним, аніж щілина у дичіюче моє серце.

Ти запалюєш мене як, свічку, і я свічуся вже не вогнем – діамантами і яшмою, агатами і сапфірами. Та скапую лиш воском, розплавленим пахучим воском, з якого можна ліпити усе, що хочеш... а хоч коника, а хоч ружу, а хоч хлібець до хмільного сьогоднішнього вина.

Та життя минало: коли галопом, коли алюром... А дні минали – іще більш прісні і безбарвні, оскільки запалена уява вночі доводила до знемоги, залишаючи дневі лише шматки перерваної феєрії.

Іноді мені здавалося, що наші словесні бої, врейті-рейт, зробили нас сіамськими близнюками, в яких переливалася і пульсувала кров нападника і захисника одночасно, й годі було збагнути, у кому чиєї крові переважало... Так, саме так: ми йшли одне на одного, а не одне до одного... Він був чоловік-невидимка, чоловік-невловимка.

Прощаюся із глуздом. Бо-же-во-лі-ю. Та чомусь я завжди вважала, що поневолювання, затьмарення свідомості – то насправді Божя воля, яка межує з Божою ласкою, а не покарою. А тих, хто має привілей Божих людей, натовп ніколи не намагається розуміти. Ба, більше – натовп створює резервації, тето таким вибраним і міченим... О, це не проста ноша – збагнути своє безсмертя тоді, коли неможливо нічого змінити... Зі мною zostалися лише уривки понять, лише обриси, контури слів, речей і відчуттів. Десь усе-усіське поділося, зникло безслідно, як скарби Бурштинової кімнати.

4. Доберіть антоніми до слів, враховуючи багатозначність деяких з них.

Природний, товстий, черствий, робочий, розділяти, пам'ять, рабство, програш, проти, рідний, всі, серйозно, смеркання, себелюб, синтез, аромат, слабкий, зневага, шити, тісний, численний, босий, блиск, тішитися, моральний, бородатий, зсувати, післягрозовий, камінець, відлига, ганити, акуратно, грубо, ошадливий.

5. Виконайте тестові завдання:

1. Знайдіть рядок, у якому до складу словосполучень входять омоніми.

1. Гостре слово - гострий зір, тихий голос - тихе життя.
2. Чисте небо - чисті руки, ламати голову - ламати кригу.
3. Старий клен - старі погляди, вершина Карпат - вершина слави.
4. Линути літаком - линути думкою, битий тугою - бита цегла.
5. Гостра коса - дівоча коса, електричний розряд - спортивний розряд.

2. Якими лексичними одиницями є виділені слова: козацький кіш - зібрати яблука в кіш?

1. Антонімами.
2. Синонімами.
3. Паронімами.
4. Омонімами.
5. Фразеологізмами.

3. У якому рядку подано значення другого омоніма: "Лінь1 — дуже міцний, тонкий канат на кораблі; лінь2 — ..."?

1. "...діяльність людини; сукупність цілеспрямованих Дій".
2. "...уміння сумлінно ставитись до роботи".
3. "...відсутність бажання працювати; неробство".
4. "...бажання допомогти кому-небудь.
5. "...одна з найкращих рис характеру людини".

4. Позначте пару речень, у якій виділені слова є омонімами:

1. *Слово*, чому ти не твердая криця! *Слово* – срібло, мовчання – золото.
2. Вона зрозуміла душевний *стан* гостя. У хлопця плечі широкі, *стан* високий.
3. Рідна *земля* і в жмені мила. *Земля* – хлібодарка і медоносиця.
4. У хвалька *язик* діє, а рука не вміє. *Держи язик* за зубами.
5. Ми молоді, ми юні, і нам належить *світ*. Брехнею *світ* обійдеш, а назад не вернеш.

5. Позначте речення, у якому виділене слово НЕ МОЖНА замінити варіантом у дужках:

1. Архітектор *наголосив* (підкреслив), що проект слід виконати вчасно.
2. За мить вантажна машина *зникла* (щезла) з очей.
3. Технічний персонал *змарнував* (згаяв) багато часу на підготовчі роботи.
4. У нашій родині панують теплі, дружні *стосунки* (взаємини).
5. Щоб *здобути* (отримати) вищу освіту, потрібно наполегливо працювати.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3.

Т е м а. Словниковий склад української мови.

П и т а н н я:

1. Лексика української мови з погляду походження. Формування української лексики. Дивергентні та конвергентні процеси у розвитку мови.
2. Питомий шар української лексики. Лексика, успадкована від ностратичної та індоєвропейської прамови.
3. Основні шари лексики та їх тематичні групи :
  - спільноіндоєвропейський, західноіндоєвропейський, східноіндоєвропейський, південноіндоєвропейський та балто-слов'янський прошарки;
  - праслов'янський (спільнослов'янський) ;
  - східнослов'янський (давньоруський);
  - власне український.
4. Особливості словотворення власне української лексики.

Література:

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. /

О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 368 с.

2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник Київ : Видавничий центр «Академія», 1999. 288 с.

3. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 440 с.

4. Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; за ред. А. П. Грищенка. Київ: Вища школа, 2002. 439 с.

Практичні завдання:

1. Випишіть із тексту власне українські слова, визначте їхню семантику і властиві їм специфічні ознаки.

Любіть Україну, як сонце, любіть, як вітер, і трави, і води... В годину щасливу і в радості мить, любіть у годину негоди. Любіть Україну у сні й наяву, вишневу свою Україну, красу її, вічно живу і нову, і мову її солов'їну... Любіть у труді, у коханні, в бою, як пісню, що лине зорею... Всім серцем любіть Україну свою – і вічні ми будемо з нею! (В.Сосюра).

2. Запишіть і поділіть на дві групи мовознавчі терміни: власне українські та іншомовні. Визначте відсоткове співвідношення українських слів та іншомовних термінів. З'ясуйте, до яких іншомовних термінів можна використати українські синоніми.

3. З поданого тексту випишіть слова, що належать до споконвічної української лексики. Користуючись етимологічним словником, працею „Історія української мови. Лексика і фразеологія” (К., 1983. С. 15-163), визначте слова: 1) успадковані з індоєвропейської прамови; 2) утворені від спільнослов'янської основи та засвоєні з давньоруської мови; 3) які являють собою власне український лексичний фонд.

Поза садком вийшли до левади, потім – по високій траві ступали, що сягала до пояса, й Метелиця вловлював густі лугові запахи, свіжі та бадьорі, кожен із яких належав якійсь рослині, якійсь квітці, а разом вони творили дурманне тлумовисько запахів, оте тлумовисько, яке може бути на Поліссі та ще в оцю пору – наприкінці травня, коли вже ось-ось надійде молоде літечко... Й сюрчали коники. Де їх стільки набралось? Луг тріщав, гомонів, захлинався їхніми звуками, й вони йшли серед того тріщання, мов крізь невидиму хурделицю. (Є.Гуцало).

4. Доберіть до кожного слова чи словосполучення іншомовне слово-відповідник. Життєпис, повідомлення, наука красномовства, перша вистава п'єси, оцінка успішності, ввіз (товарів), суперечка, завіса з важкої тканини на дверях чи вікнах, рішення, легка будівля за містом.

Самостійна робота № 3

1. Користуючись етимологічним словником української мови, поясніть походження і значення назв українських днів і місяців.

2. Укладіть власний невеликий реєстр колоритних (українських за походженням) лексем (10–15 одиниць). Поясніть значення цих слів. Чи можна до них дібрати запозичені відповідники?

3. Із фрагменту роману «Записки українського самашедшого» Л.Костенко виписіть і розподіліть на окремі групи різні за походженням слова. Поясніть значення іншомовних слів.

Ми взагалі якісь історично не обґрунтовані для Європи. А даремно. Наші бренди відповідають європейським трендам. Ми вже цілком глобалізувалися. ... Наші Синдбади плавають під чужими прапорами. У нас уже є маркети і супермаркети. Холдинги, лізинги й консалтинги. Рейтинги, брифінги, автобани й хабвеї. Жлоб-шоу, фаст-фуди і сендвич-бари. Рейдери, трейдери, рокери, брокери ....

4. Визначити ознаки власне українських слів.

Днище, нищення, козаччина, Полтавщина, газівник, викладач, писака, вітрило, носій, хлопчисько, неблаганний, жовтіти, їстоньки, абикуди, передмова, зопалу, синюватий, шаблюка, старезний, Шевченко, пестоші, вороння, морозиво, гіркота, скрипаль, намисто, млинці.

5. Виконайте тест.

1. У якому рядку всі слова власне українські?
  1. Урожай, хлопець, локаут, самоповага, зерно.
  2. Непослух, сузір'я, суцвіття, лоскіт, рушник.
  3. Ракета, співчуття, пір'їнка, самоскид, блискавка.
  4. Озеро, таємниця, гідність, крило, вітряк.
  5. Молоток, багатокутник, перемога, космос, телевізор.
2. У якому рядку всі слова запозичені?
  1. Сніг, казка, день, лебеді, капуста.
  2. Патерик, агент, охоронець, дилетант, дія.
  3. Оазис, паштет, манто, кабальєро, блок.
  4. Недоладність, спека, нонсенс, акція, аматор.
  5. Стихія, ангел, фауна, пророк, влада.
3. У якому рядку всі слова спільнослов'янські?
  1. Апетит, спокуса, помешкання, палац, варта.
  2. Голова, душа, приятель, дружба, подруга.
  3. Сторожа, караул, завірюха, недруг, лицар.
  4. Хмара, елегантність, шпигун, доля, гурт.
  5. Світлиця, сльози, зірниця, циліндр, бал.
4. Укажіть рядок, у якому всі слова спільнослов'янські.
  1. Оселя, сніговий, лиходій, садок, залп.
  2. Щастя, гривна, калина, мова, сонце.
  3. Дуб, клен, біб, птаха, брат.
  4. Горобець, колиска, мати, подарунок, зима.
  5. Врожай, соняшник, сова, пісня, земля.
5. У якому реченні є запозичене слово?
  1. Швидко линууть роки, і ніхто не стрима їх політ (О.Ющенко).

2. А поет усе то грає, то щось пише на папері (Леся Українка).
3. Каштани в ранок сивий, попелястий шуміли над твоїм вікном (Б.-І. Антонич).
4. Ми, як відомо, не з полохливих (М. Подолян).
5. Осики лист каро-зелений тремтить на вітрі і тремтить (В.Стус).
- 6. У якому реченні вжито старослов'янізм?**
  1. Тоня стояла біля відкритого вікна (О.Гончар).
  2. Лаврін стояв ні живий ні мертвий (І.Нечуй-Левицький).
  3. І ніч проминула, і сон не приніс забуття (Л.Костенко).
  4. Співає ніч, але страшний той спів (М.Рильський).
  5. На тебе, мати, возлагаю, святая сило всіх святих! (Т.Шевченко).
- 7. У якому рядку всі слова власне українські?**
  1. Увага, обабіч, небожа, гурт, намисто.
  2. Шифр, радіус, двері, контакт, мрія.
  3. Система, асиметрія, режим, натхнення, коралі.
  4. Сіроманець, такса, каліка, зануда, реформа.
  5. Мовчанка, будинок, асамблея, дискотека, куш.
- 8. У якому рядку всі слова запозичені?**
  1. Продюсер, бязь, пріоритет, семестр, арсенал.
  2. Свічадо, наймичка, відеомагнітофон, попурі, курйоз.
  3. Коньяк, концерт, фойє, кіно, трава.
  4. Природа, промінь, проливати, вулиця, тротуар.
  5. Дискотека, хустка, архів, речитатив, ректорат.
- 9. У якому рядку всі слова спільнослов'янські?**
  1. Голова, купувати, університет, авеню, туман.
  2. Песа, кар'єра, церква, золото, демократія.
  3. Приставати, причина, приятель, п'ядь, трава.
  4. Проливати, гіпербола, радість, щастя, мати.
  5. Присяжний, пристав, п'ятидесятник, лицар, критика.
- 10. У якому рядку всі слова спільнослов'янські?**
  1. Земля, син, літо, президент, патріарх.
  2. Рутина, кінь, гість, телефон, пуре.
  3. Мати, церква, морква, лексика, кубок.
  4. Голова, рука, дуб, брат, воля.
  5. Ідея, промайнути, бісектриса, коло, картопля.
- 11. У якому реченні вжито старослов'янізм?**
  1. Дощі дорогу переходять, наївні зовсім і смішні (В.Вознюк).
  2. Прийде милий в мою хату хазяйнувати (Т. Шевченко).
  3. Хай ці його мозаїки будуть останньою даниною колишньому (П.Загребельний).
  4. Високо над нами підняв Шевченко поетичне світло своє... (П.Куліш).
  5. Тільки боріться! Віще слово ніколи не вмере (О.Ющенко).
- 12. У якому рядку всі слова запозичені?**

1. Праця, клопіт, весна, лоза, літак.
  2. Дар, очерет, лист, виноград, модель.
  3. Табло, табу, рандеву, бригада, брошюра.
  4. Кинджал, бухгалтер, лікар, продавець, медсестра.
  5. Лейтенант, кипарис, журналіст, пелюстка, горизонт.
- 13. У якому рядку всі слова спільнослов'янські?**
1. Король, пріоритет, конгрес, п'ядь, водій.
  2. Причина, обруч, трава, сон, земля.
  3. Промінь, пролісок, табу, кіло, молот.
  4. Присмак, прислів'я, задрість, церква, донор.
  5. Табун, таз, талант, артист, вежа.
- 14. У якому реченні вжито запозичене слово?**
1. Йому самому захотілося грати в цьому дивному оркестрі!
(О.Іваненко).
  2. Головне — звести кінці з кінцями, без хвостів (М.Стельмах).
  3. Мотря з того часу у своїй хаті ніби на світ народилася (І.Нечуй-Левицький).
  4. Як парость виноградної лози, плекайте мову, пильно й ненастанно політь бур'ян, чистіша від сльози вона хай буде! (М.Рильський).
  5. Вона пішла дорогою страшною, коли ще ранок наш не цвів
(О.Олесь).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4.

Т е м а. Запозичений шар української лексики.

П и т а н н я:

1. Причини запозичення слів з інших мов. Класифікація запозичень. Калькування як різновид запозичень.
2. Стародавні запозичення. Старослов'янізми, їх групи та мовні ознаки.
3. Слова, що зайшли в українську літературну мову із слов'янських мов (полонізми, чехізми, русизми).
4. Засвоєння із неслов'янських мов (грецизми, латинізми, тюркізми, галліцизми, германізми, англіцизми), їх фонетико-словотворчі особливості.
5. Інтернаціоналізми в складі української лексики.
6. Екзотизми та варваризми в українській мові.

Література:

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник Київ : Видавничий центр «Академія», 1999. 288 с.
3. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 440 с.

4. Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; за ред. А. П. Грищенка. Київ : Вища школа, 2002. 439 с.

Практичні завдання:

1. Користуючись „Словником іншомовних слів”, з’ясуйте, з якої мови прийшли до нас подані слова, що вони означають.

Блеф, букса, болід, вернісаж, вігвам, галун, глісер, дервіш, джонка, експресія, дук, домра, глобус, віртуозний.

2. Що таке кальки? Перекладіть українською мовою подані російські слова способом калькування.

Казнохранилище, каменноугольный, картофелекопалка, киселеобразный, ледоснабжение, малоговорящий, машиноведение, миролюбивый, многостаночник, мореплавательный, народонаселение, плодопереработка.

3. Випишіть старослов’янізми, тюркізми, грецизми, латинізми з наведених слів в окремі групи. З’ясуйте, якими фонетичними і морфологічними ознаками вони характеризуються.

Вождь, щедрий, приязнь, учитель, істинний, буква, рівність, дружба, братерство, глашатай, грамати́ка, філософія, академія, алфавіт, єдність, любимий, адміністрація, уста, чадо, братія, факультет, акт, лекція, караван, базар, табун, бюлетень, огненний, нащадок, караул.

4. До поданих слів іншомовного походження доберіть відповідні українські слова. Складіть речення з кожним іншомовним словом і речення з українськими відповідниками до цих слів.

Лінгвістика, аргумент, синтез, експорт, інтернаціональний, орфографія, дисиміляція, аграрний, дефект, флексія, дантист, педіатрія, прогрес, парадигма.

5. До поданих коренів старогрецьких і латинських слів доберіть сучасні споріднені слова і поясніть властиве їм лексичне значення.

Avis (лат.) – птах; algos (грец.) – біль; artrov (грец.) – суглоб; antropos (грец.) – людина; baros (грец.) – вантаж, тягар; bibliov (грец.) – книга; botavn (грец.) – рослина; bene (лат.) – добре; bios (грец.) – життя; varians (лат.) – різний; vegeto (лат.) – рости; verbum (лат.) – слово, дієслово.

Самостійна робота № 4

1. Із наведеного ряду слів випишіть старослов’янізми, розкрийте їх лексичне значення: *благоволити, барвінок, воздати, трикотаж, глаголити, кольє, влада, доброголасний, любисток, естество, чорнобривці, присно, ексекуція, притча, рама (рамено), татунок, сластолюбець, регіон, чрево, едельвейс, юдоль.*

Довідка: уподобати, вдовольнитись; віддати, повернути, відплатити; говорити, проповідувати; милозвучний; природа; завжди, постійно; байка, алегорія, вислів; плече; ласун, розпусник; живіт, шлунок; долина, діл.

2. Розподіліть префікси і перші компоненти складних слів іншомовного походження на дві колонки: 1) «латинізми»; 2) «грецизми». До кожного з них доберіть власне українські відповідники: віце-, прото-, нео-, екс-, інтер-, гіпер-, мега-, ультра-, екстра-, інтер-, макро-, мікро-, де-, нео-, ре-, контр-, супер-.

Довідка: «заступник», «колишній», «поміж», «надмірність», «за межами, крайній», «поза, понад», «між», «великий», «видалення, скасування, рух униз», «малий», «новий», «первинний», «зворотність», «високий ступінь ознаки», «протидія, протиставлення, протилежність».

3. Із наведених слів на позначення страв, напоїв, продуктів харчування, плодів і рослин випишіть в окремі колонки: 1) власне українські слова; 2) тюркізми; 3) галліцизми; 4) англіцизми. Походження слів, що не ввійдуть до цих рубрик, визначте за допомогою лексикографічної праці «Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Л.О. Пустовіт, О.І Скопненко, Г.М. Сjuta, Т.В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2000. 1018 с. (Б-ка держ. службовця. Держ. мова і діловодство)»: *антрекот, борщ, вареники, піца, оселедець, айва, алкоголь, гречаники, юшка, макарони, філе, сандвіч, голубці, шашлик, бринза, ром, гарбуз, корж, картопляники, лазанья, шампінйон, балик, повидло, бутерброд, делікатес, біфштекс, халва, бублики, фундук, мандрики, кавун, ізюм, горілка, чай, кекс, ковбаса, локишина, кизил, вінегрет, пудинг, млинці, лобода, пиріжок, кумис, ананас, кукурудза, деруни, какао, маківник, карамель, курага, затірка, пуни, узвар, мамалига, пампушка, торт, десерт, портвейн, лапша, книш, сирівець, гарнір, лемішка, холодець, кисляк, кишмиш, бульйон.*

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5.

Т е м а. Лексика української мови з погляду активного і пасивного вживання. Стилiстична диференціяція української лексики.

П и т а н н я:

1. Словниковий склад мови. Ядро і периферія лексичного складу мови в синхронному плані. Активна лексика.
2. Назвіть основні причини історичних змін у лексиці.
3. Пасивна лексика: матеріальні архаїзми (історизми), їх семантичні групи; стилістичні архаїзми та їх різновиди (лексичні та семантичні); неологізми, причини їх появи; лексико-семантичні групи неологізмів.
4. Ономастика. Групи власних назв. Види ономастики.
5. Терміни, їх види. Основні періоди розвитку української термінології.
6. Що таке функціональний стиль? Назвіть основні функціональні стилі сучасної української літературної мови.
7. Стилiстично нейтральна лексика, її особливості та склад. Розмовна лексика та її використання.
8. Лексика книжна та її групи. Експресивна лексика (емоційні синоніми, урочисті слова). Лексика конфесійного стилю.

9. Стилiстично знижена лексика (вulгаризми, iронiчнi слова, жартiвливи, фамiльярнi, лайливи).

Лiтература:

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник Київ : Видавничий центр «Академія», 1999. 288 с.
3. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 440 с.
4. Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; за ред. А. П. Грищенка. Київ : Вища школа, 2002. 439 с.

Практичні завдання:

1. Поділіть подані слова на архаїзми та історизми. Доберіть до архаїзмів сучасні слова.

Бранець, гусар, воутріє, городовий, вельми, перст, гряде, піїт, брань, зигзиця, сотник, тать, соцький, динарій, сардак, сап'янці, ректи, орда, фунт, узріти, аще, віче.

2. Виділіть історизми та архаїзми. Вкажіть ознаки архаїзмів. Яку роль виконує застаріла лексика?

1. За седмицю вітець Окомир повернувся із Пересічення, від волхва. 2. Житяна пішла до Києва шукати рід свого лади. 3. А тут захворів кожум'яка Білокіз. 4. Очі Гордини заіскрилися цікавістю, на чоло вив'южились тонкі бровенята. 5. Мечники обступили витязя. (Р.Івченко).

3. У текстах з творів П.Тичини та О.Вишні визначте авторські неологізми. Вкажіть їх функцію та спосіб утворення.

1. Ти узорами узорсь, до глибин перепрозорсь. 2. Радійте, гори, в синій піднебесності. Радійте, ріки й давнії ліси. Такої ж не було ще в нас чудесності – воістину казкової краси. 3. Згадавсь чомусь Іван Франко і вічнодумна Леся Українка. 4. От ви знайдете, у кого з наших колгоспників більше трудоночей, трудопразників, трудобазарів і взагалі трудопрогулів, ніж трудоднів. 5. Гагара думає, що ви пудритесь чи взагалі туалетитесь.

4. Випишіть окремо слова активного словника (загальномовні і термінологічні) і пасивного (історизми, архаїзми, неологізми).

Змопівець, круїз, біоценоз, українно, вия, сто, НКВД, одкутювати, шуйця, речення, вільний, бранець, намітка, гіпербола, сікар, клейноди, десять, ланіти, РПУ, вітровіння, ямб, пам'ятливий, неп, біном, баяти, словосполучення, сап'янці, одводохреститися, сороківка, фіаско.

5. Випишіть архаїзми та історизми (з одного розділу за вибором з таких книг: «Переяславська рада» Н. Рибак, «Володимир», «Святослав» С. Склярєнка, «Диво», «Смерть у Києві», «Роксолана»,

«Євпраксія» П. Загребельного, «Богдан Хмельницький» І. Ле). Поясніть стилістичні функції цих слів.

6. Доберіть по три емоційно забарвлені слова, експресивність яких виявляється: у лексичному значенні; словотвірних засобах; переносному значенні.

Самостійна робота № 5

1. Наведені архаїзми розподіліть на чотири групи: власне лексичні, семантичні, фонетичні, словотвірні:

Судьба – обмова, пересуди; *судьбище* – ірон. суд; *світоч* – велика свічка; *даритель* – той, хто дарує; *рудник* – рудокоп; *вірша* – вірш; *зануда* – нудьга, туга; *фіал* – келих; *благонамірений* – 1. Який має добрі, щирі наміри. 2. те саме, що **благонадійний**; *міч* – сила; *порон* – укритий настилом із дощок великий човен (або два човни), баржа, пліт і т. ін., що звичайно пересуваються на канаті і призначені для переправи людей, вантажів, машин, возів тощо через річку бо озеро; *мога* – змога, можливість; *стадниця* – стайня; *роба* – роботяща, працююча людина (про жінку); *поспіх* – успіх; *політник* – той, хто найнявся на літні роботи; *заранне* – рано-вранці; заздалегідь; передчасно.

2. З-поміж запропонованих слів виберіть неологізми, які стосуються мистецтва. Поясніть їхнє значення за словником.

Вензель, фандрейзинг, офорт, субсидіант, білінгви, капітель, сангіна, ретабло, агролізинг, діорама, бенчмаркінг, колаж, віньєтка, біткоїни, мольберт, девальвація, майоліка, вебсайт, дефіцит, гризайль, акмеологія, сет.

3. Випишіть з інтернет-простору десять неологізмів, пов'язаних з онімами (іменами, прізвищами, назвами населених пунктів та ін.).

Наприклад: *відчорнобайти* (с. Чорнобаївка – ‘символ успішних ударів ЗСУ’).

4. Зафіксуйте мікротопоніми (або ергоніми) населеного пункту, у якому проживаєте. З'ясуйте походження цих назв і створіть із ними мініпрезентацію (до 10 слайдів).

5. Поясніть за словниками власне особове ім'я та прізвище. Наведіть приклади розмовно-побутових варіантів свого імени. Простежте на сайті «Рідні» (<https://ridni.org/>) частотність і поширення вашого прізвища.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6.

Тема. Склад української лексики з погляду її вживання.

Питання:

1. Загальнонародна лексика та її диференціація.
2. Лексика обмеженого вживання.
3. Територіальні діалектизми та їх групи: лексичні, етнографічні, семантичні.
4. Соціальні діалектизми: професіоналізми, жаргонізми, арготизми.
5. Розмовна, або народно-розмовна, лексика та її підгрупи.
6. Просторічна лексика.

Література:

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
2. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 440 с.
3. Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; за ред. А. П. Грищенка. Київ : Вища школа, 2002. 439 с.

Практичні завдання:

1. За словником лінгвістичних термінів з'ясуйте поняття „жаргон”, „арго”, „сленг”. Поясніть комунікативні умови функціонування жаргону. Визначте, до якої групи просторічної ненормативної лексики належать виділені слова. З'ясуйте їх значення за „Словником української мови” та сферу вживання.

В Данила, скільки знав його Митя, ніколи не було махорки, він завжди „*стріляв*” на цигарку. Розшукаєте в земельному відділі мого друга Ярему Гуркала, передасте од мене привіт і *сидора*. Потім (Крига) узяв свій *парабелум* і помалу навів на комісара – проти нагана останнього. Пообідати нема за що, пропадуха чортова, - лаявся Марко. – Ну й місто! Взагалі в нього батько якийсь *тютя*.

2. Згрупуйте синтаксичні, лексичні і фразеологічні сполучення слів.

Теплий ранок, Чорне море, працює вдумливо, біла ворона, складений присудок, дати драла, брат із сестрою, Чумацький Шлях, собаку з'їсти, Китайське море, рання весна, багато читає, гордіїв вузол, dokonаний вид, набрати в рот води, батько з матір'ю, Біла Церква, прикусити язика.

3. Складіть словничок молодіжних жаргонізмів (15–20 слів), навівши пояснення кожної одиниці. Складіть невеликий текст на актуальну політико-економічну тему з цими жаргонізмами.

4. Зробіть повний лексикологічний аналіз виділених слів.

О *слово* рідне! Орле скутий!

Чужинцями *кинуте* на сміх!

Співочий грім батьків моїх,

Дітьми безпам'ятно забутий

(О.Олесь).

Самостійна робота № 6

1. Наведені діалектизми поділіть на такі групи: 1) етнографізми; 2) власне лексичні діалектизми; 3) семантичні діалектизми; 4) фонетичні діалектизми; 5) словотвірні діалектизми:

*відмольфарити – ворожити, чаклувати, *скобзалка – ковзанка, *видіти – бачити, *баба – 4) пелікан, 5) рід великих груш, *водно – завжди, *сирдак – сіряк, *джерга – різнокольорова вовняна ковдра, *зведениця –

покрітка, ***підстава** – перешкода, заміна, ***з фуком** – бути норовливим, непокірним, ***канони** – гармати, ***свірка** – цвіркун, ***файкувати** – курити, ***шальвія** – шавлія, ***флинькання** – схлипування, ***хороми** – сіни, ***зарівно** – однаково, ***шляхувати** – проклинати, ***ярина** – 2) городина, овочі, ***радний** – радий, ***зарібок** – заробіток, ***шпаровитий** – удатливий, ***шпик** – мозок, ***нашип** – напірник, ***шульок** – качан, ***бунда** – рід верхнього одягу, ***заздалегоди** – заздалегідь, ***черес** – пояс, ***жабоїд** – 1) черногуз, бусол, 2) уживається як лайливе слово, ***даремщина** – дарівщина.

2. У поданих реченнях знайдіть жаргонізми, з'ясуйте їхні стилістичні функції. 1. *Всі ми хотіли стати пілотами. Більшість із нас стали лузерами* (С. Жадан). 2. *Доки хтось незнайомий не лягнув мене по спині: – Толя, не дрейф!* (Б. Жолдак). 3. *Іноді її рятувало те, що через малу оперативну пам'ять техніка зависала* (І. Карпа). 4. *Нічого мужик, понту тільки багато* (А. Кокотюха). 5. *Я притарганилася, як завше в хвилини панічної стеряности, шукати розради в неї...* (О. Забужко). 6. *Тому перше, ніж посылатися на якусь хохму, я розказую їй повністю* (Л. Дереш).

3. Об'єднайте в групи лінгвістичні, геометричні, біологічні, музичні та хімічні терміни. З'ясуйте, які з них можуть уживатися в різних термінологічних системах.

Морфологія, луг, гриф, відрізок, фермент, гокет, фігура, кома, атом, корінь, гетероліз, конус, флексія, кут, період, нерв, клавір, синтагма, абсорбція, предикат, розчин, транскрипція, валентність, соло, бісектриса.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7

Тема. Фразеологія як лінгвістична дисципліна. Джерела української фразеології.

Питання:

1. Фразеологія, предмет і завдання. Фразема як одиниця фразеології. Фразеологічне значення, його відмінність від лексичного.

2. Класифікація фразеологізмів за В.В.Виноградовим та М.М.Шанським.

3. Класифікація фразеологізмів за Б.О.Ларіним, В.Л.Архангельським, С.Г.Гавриним, М.Т.Тагієвим та Л.А.Булаховським.

4. Джерела української фразеології.

5. Що таке прислів'я і приказки? Ознаки розрізнення прислів'їв і приказок. Примовки.

6. Крилаті вислови. Групи крилатих висловів за джерелами.

7. Складені терміни. Мовні кліше, штампи, складені найменування.

Література:

1. Коваль А. П. Спочатку було Слово : Крилаті вислови біблійного походження к українській мові. Київ : Либідь, 2001. 312 с.

2. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. 424 с.

3. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) Київ; Черкаси : Брама, 2004. 276 с.

4. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / Голянич М.І. ; за редакцією М. І. Голянич. Івано-Франківськ: Сімик, 2011. 272 с.

5. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 440 с.

6. Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко та ін. ; за ред. А. П. Грищенка. Київ : Вища школа, 2002. 439 с.

7. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української літературної мови : навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 494 с.

Практичні завдання:

1. Поділіть дані фразеологізми на такі типи: зрощення, єдності, сполучення. Доберіть синоніми до фразеологізмів, запишіть їх.

Баламутити світом, мов баран на нові ворота, згущувати барви, брати за барки, бас урвався, нам батьківщини не ділити, ні бе ні ме ні кукуріку, падати в безодню, виходити з берегів, берегти як зіницю ока, брати бика за роги, бистрий на розум, бити зорю, злий дух, ще й чорти навкулачки не билися, битися як горлиця, смертельний бій, бісом дивитися, близько брати до серця, з пісні слова не викинеш, випити гірку чашу, виплисти на поверхню, відкрити Америку, не чути під собою земля, вічний вогонь.

2. Випишіть спочатку фразеологізми зі словами-антонімами, потім слова-антоніми, а наприкінці – фразеологізми-антоніми.

Рано чи пізно; рано – пізно; зима одягає, а літо – роздягає; вести перед – пасти задніх; перемога – поразка; не ти перший, не ти останній; працюватий – лінивий; кинути то в жар, то в холод; гладити за шерстю – гладити проти шерсті; білий – чорний; ні назад, ні вперед; гарний – поганий; щедрий – скупий; не на життя, а на смерть.

3. Виділіть фразеологічні словосполучення у складі прислів'їв та приказок. Напишіть, про кого так говорять. Стара лисиця писком риє, а хвостом слід замітає. Хвостиком виляє і курочок хапає. Лисяча хитрість, заяче серце. Він тільки слуха та на вус мотає. Лисичкою поглядає, а в пазусі камінь тримає. В очі листом стелиться, а позаочі собакою бреше. І хитрого лиса можна зловити. Дивиться лисицею, а думає вовком. Лестоцями й душу виймає.

4. Зі словників української мови випишіть десять фразем з їхнім значенням і прикладами вживання. Складіть із цими фраземами речення.

5. *Ознайомтеся з латинськими висловами, що часто вживаються без перекладу в публіцистичних текстах. Складіть невеликий твір, використавши 7–8 латинських фразеологізмів (можна використовувати не тільки наведені нижче).*

Alma mater – університет, у якому навчався; *Amicus Plato, sed magis amica*

veritas – мені дорогий Платон, але істина ще дорожча; правда понад усе (досл.: друг Платон, але правда дорожча) (Арістотель); *Aut omnia, aut nihil* – або все, або нічого; *Cogito ergo sum* – я мислю, отже, я існую (Рене Декарт); *Divide et impera* – розділяй і владарюй; *Errare humanum est* – людині властиво помилятися; *Falsus in uno, falsus in omnibus* – брехливий в одному – брехливий у всьому; *Homo homini lupus est* – людина людині вовк; *In vino veritas in aqua sanitas* – істина у вині, здоров'я у воді; *O sancta simplicitas* – о, свята простота! *O tempora, o mores!* – о, часи, о, звичаї! *Post scriptum* – дописка до листа (буквально: після написаного); *Quo Vadis* – куди йдеш? камо грядеш? *Sapienti sat* – розумному досить; *Sic transit gloria mundi* – так проходить мирська (людська) слава; *status quo* – теперішній стан; *Tabula rasa* – чиста дошка; *Vox populi vox Dei* – голос народу, голос Божий; *Ad absurdum* – від супротивного; *Contra spem spero* – без надії сподіваюсь; *perpetuum mobile* – вічний двигун; *Aut caesar, aut nihil* – або Цезар, або ніщо (все або нічого; або пан, або пропав); *De mortuis aut bene aut nihil* – про мертвих (говорити) або добре, або нічого; *Historia est megistra vitae* – історія – вчителька життя; *Honoris causa* – за заслуги (буквально: для шани); *Omnia mea tecum porto* – все своє ношу з собою.

Самостійна робота № 7

1. Пояснити джерело походження фразеологізмів: *сталь і ніжність; вогонь в одязі слова; хатка на курячій ніжці; за тридев'ять земель; Над берегами вічної ріки; стелити м'яко – та твердо спати; Хай згине цар!; як оселедців у бочці; дати відкоша; А все-таки вона обертається!; триматися на сцені; засилати людей за рушниками; акції пішли вгору; як баба Палажка і баба Параска; від зорі до зорі; Всевидюче око.*

2. Створіть невеликий проект «Історія одного фразеологізму»:

- 1) поява фразеологізму (антична, біблійна, фольклорна, авторська етимологія);
- 2) синоніми та антоніми;
- 3) приклади з художніх текстів.

3. Розгадайте фразеологічний кросворд: <https://learningapps.org/display?v=p3a5oia9n22>

4. Випишіть назви творів українських письменників, у яких як заголовок виступає прислів'я або ж приказка. Які функції такого заголовка?

5. Випишіть і поясніть десять уподобаних афоризмів Г.Сковороди. З одним із них складіть невелике есе (0,5 аркуша).

6. Виконайте тест.

1. У якому рядку наведені словосполучення є фразеологізмами?

1. Хотіти їсти; швидко втекти; говорити навмисне; уважно дивитися.
2. Дотепний чоловік; покірна людина; балакуча жінка; вродлива дівчина.
3. Пропустити повз вуха; писана красуня; кипіти від злості; хапати дрижаки.
4. Надокучати товаришеві; дорога річ; повісити пальто; кипить вода.
5. Гнути залізо; піймати рибу; дбайливо доглядати; зазнати поразки.

2. У якому уривку з творів Лесі Українки вжито фразеологізми?

1. Править хтось малим човенцем, стиха весла підіймає, і здається, що з весельця щире золото спадає.

2. Дорога довга. Чагарі, долини, на небі палкому ніде ні хмарини, ми йдемо, спочинку ні хвилини.

3. Та що се ти мені байки плетеш, на глум здійсмаєш чи смієшся в вічі? Нема ніде нічого, а вона якогось дуба смаленого править та обіцяє груші на вербі!

4. З вітром весняним сосна розмовляла, вічно зелена сосна, там я ходила, все вислухала, що говорила вона.

5. "Мамо, іде вже зима, снігом травицю вкриває, в гаю пташок вже нема... Мамо, чи кожна пташина в вирій на зиму літає?" — в ньеньки спитала дитина.

3. Який фразеологізм вжито у значенні "сердитися"?

1. Роззявити рота.
2. Копилити губи.
3. Розв'язати язика.
4. Не сходити з уст.
5. Мовити до діла.

4. Який з наведених фразеологізмів має значення "нісенітниця, дурниця"?

1. Сон рябої кобили.
2. Сон у руку.
3. Сон морить.
4. Сонне царство.
5. Спати без задніх ніг.

5. Який фразеологізм вжито у значенні "бути кволим, немічним"?

1. Життя вирує.
2. Жити тин об тин.
3. На ладан дихає.
4. Жити чужим хлібом.
5. Життєве море.

6. У якому рядку правильно пояснено значення фразеологізму "розводити антимоні"?

1. Розводити кімнатні рослини.
2. Розводити риб в акваріумі.
3. Обдурити когось.
4. Говорити багато зайвого.
5. Бути у поганому настрої.

7. Який фразеологізм вжито у значенні "затіяти якусь неприємну, копітку справу"?

1. Забігати вперед.
2. За будь-яку ціну.
3. Лишатися за бортом.

4. Заварити кашу.
  5. Заблукана вівця.
- 8. Який із наведених висловів Т.Г.Шевченка став крилатим?**
1. Стоїть старий, похилився, мов козак той зажурився.
  2. Коло хатини коза пасеться; а дитина і невеличке козеня у сінях граються.
  3. Не дуріте самі себе, учітесь, читайте, і чужому научайтесь, й свого не цурайтесь.
  4. Минають дні, минає літо, настала осінь, шелестить пожовкле листя...
  5. На панщині пшеницю жала, втомилася; не спочивать пішла в снопи, пошкандибала Івана сина годувать.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8.

Тема. Лексикографія як галузь знань про укладання словників.

Питання:

1. Предмет і завдання лексикографії. Лексикографічні праці. Словники і енциклопедії.
2. Класифікації словників.
3. Металексикографія.
4. Розвиток лексикографії в Україні. Основні етапи розвитку лексикографії.
5. Концептуальні підходи до укладання термінологічних словників. Сучасні словники.
6. Лексикографічна критика.
7. Практична лексикографія: - укладання словників; - комп'ютерна лексикографія.
8. Етимологія. Етимон (внутрішня форма). Явище деетимологізації. Основні принципи етимології.

Література:

1. Бодик О.П. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: навчальний посібник Київ : Центр учбової літератури, 2011. 416 с.
2. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
3. Демська О. М. Вступ до лексикографії: навч. посібник. Київ : Києво-Могилянська академія, 2010. 266 с.
4. Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; за ред. А. П. Грищенка. Київ : Вища школа, 2002. 439 с.

5. Голянич М.І. Словник лінгвістичних термінів: Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія / М. І. Голянич, Р. І. Стефурак, І. О. Бабій. Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ : Сімик, 2011. 272 с.

6. Дубічинський В. В. Українська лексикографія : історія, сучасність та комп'ютерні технології : навчальний посібник. Національний технічний ун-т "Харківський політехнічний ін-т". Харків : НТУ "ХПІ", 2004. 164 с.

7. Козирева З. Г. Мова творчої особистості та проблеми її лексикографування. *Українська мова*. 2019. № 3. (71). С. 67 – 80.

Практичні завдання:

1. Користуючись етимологічними словниками та словником іншомовних слів, з'ясуйте, які з поданих слів є засвоєними з інших мов, а які виникли в українській мові на основі іншомовних слів за допомогою словотворчих засобів.

Автоматник, мазурка, марка, ситець, телевізор, шляхта, цифровий, сирена, екіпаж, директивний, інтелектуальний, економіка, форум, пейзажист, біржовий, атестувати, авансувати, футболити, фотокопія, реєстровий, аквалангіст.

2. Використовуючи одинадцятитомний «Словник української мови» та «Словарь української мови» Б.Грінченка, з'ясуйте значення виділених історизмів та архаїзмів, ужитих у романі І. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський». Поясніть відмінність між ними. До архаїзмів доберіть відповідні слова з активного фонду української мови.

Вся ця розкішна обстава поїзду нової гетьманши була схожа на обставу поїздів українських католицьких панів та польських *дідичів*, котрих *козаки* тільки що вигнали з України. З'їхались усі полковники і *сотники*. Іван Виговський, випровадивши послів за місто, вернувся додому і одпочивав, сидячи на ганку, наче одбувши важку *панщину*. *Гетьман* впізнав *затяжців* Юрія Немирича. За гетьманом їхав на коні обозний Носач та кілька полковників, а за ними слідком виступав з-за гори полк *шляхтичів* та найнятих польських *жовнірів*. Вибирайте собі за гетьмана іншого. От вам *булава* і *бунчук*!

3. *Впишіть словникові статті з реєстровим словом напрям із словників різних типів (за вибором студента). Проаналізуйте зміст і структуру цих статей.*

4. Виконайте лексичний і фразеологічний аналізи з 5 словами і 5 фразеологізмами, виписаних із художньої літератури.

Самостійна робота № 8

1. Проаналізуйте та законспекуйте статтю О.Тараненка "Лексикографія" (<http://litopys.org.ua/ukrmova/um38.htm>). З'ясуйте основні моменти історії української лексикографії.

2. Розгляньте будову «Енциклопедії інтерактивного навчання» О.Пометун (<https://cutt.ly/mTLhkos>). З яких частин складається енциклопедія? Проаналізуйте енциклопедичну статтю (на вибір).

3. Порівняйте будову словникових статей із реєстровим словом ЛАСКА в СУМ-11, СУМ-20, ВТССУМ та Короткому тлумачному словнику української мови.

4. Зі СУМ-11 доберіть десять словникових статей, заголовні слова яких мають різну стилістичну характеристику.

5. Наведіть п'ять прикладів відображення фразеологічних одиниць у тлумачному словнику.

6. Порівняйте енциклопедичну та тлумачну словникову статтю (на основі заголовного слова НАРОД).

Схема лексикологічного аналізу слова

I. Семантичні властивості слова

1. Лексично повнозначне чи неповнозначне слово?
2. Конкретне чи абстрактне його лексичне значення?
3. Ужите в прямому чи переносному значенні?
4. Якщо слово вжите в переносному значенні, визначте вид переносу (метафора, метонімія, синекдоха).
5. Моносемічне чи полісемічне слово?
6. Який тип лексичного значення слова (номінативний, фразеологічно зв'язаний, синтаксично зумовлений)?
7. Чи можливий добір до слова омонімів? Якщо можливий, то визначте вид омонімічних стосунків – лексичні омоніми, омоформи, омофони, омографи, пароніми.
8. Чи можливий добір до слова синонімів? Якщо можливий, визначте тип синонімічних зв'язків: ідеографічні, стилістичні, абсолютні. Якщо так, утворіть усі можливі синонімічні пари.
9. Чи можливий добір до слова антонімів?

II. Слово з генетичного погляду

1. Власне українське чи запозичене?
2. Якщо власне українське (питоме), то визначте приналежність до спільнослов'янської, спільносхіднослов'янської чи специфічно української лексики.
3. Якщо слово запозичене, визначте джерело запозичення.
4. Чи є слово інтернаціоналізмом?

III. Стилiстичні властивості слова

1. До якого стилістичного шару лексики належить слово?
2. Загальноживане чи обмежене у вживанні?
3. До активної чи пасивної лексики належить слово?
4. Якщо до пасивної, визначте, чи є слово архаїзмом, історизмом або неологізмом.
5. У яких мовних стилях може вживатися?
6. Чи є слово терміном і чи може воно термінологізуватися?

Зразок лексичного аналізу слова

Біг Івасик, немов на свято,
І вибрикував, як лоша,
І, напевне, була у п'ятах
Пелюсткова його душа (В.Симоненко).

ВИБРИКУВАВ:

- I. 1) лексично повнозначне слово; означає дію;
- 2) –
- 3) ужите в переносному значенні (так характеризується поведінка тварин, зокрема лошат, телят);
- 4) метафора, тому що в основу переносу покладена подібність: бігає, високо піднімаючи ноги; пустує, бігаючи;
- 5) полісемічне слово (пояснення в п.п.3-4);
- 6) синтаксично зумовлений тип лексичного значення, тому що є образне перенесення;
- 7) можлива паронімія: вибрикував – викрикував;
- 8) можливі контекстуальні синоніми: пустував, веселився, радів;
- 9) можливі контекстуальні антоніми: був спокійний, урівноважений.

II. 1) власне українське (питоме) слово;

- 2) спільнослов'янське, адже подібне є, наприклад, у польській, сербохорватській мовах;
- 3) не запозичене;
- 4) не інтернаціоналізм.

III. 1) належить до розмовного шару лексики;

- 2) загальноновживане;
- 3) належить до активної лексики;
- 4) –
- 5) може вживатися в розмовному та художньому стилях;
- 6) не термін і не може ним бути.

П'ЯТАХ:

- I. 1) лексично повнозначне слово; означає частину людського тіла;
- 2) у тексті має абстрактне лексичне значення;
- 3) ужите в переносному значенні;
- 4) метафора: означає віддаленість, периферійність;
- 5) полісемічне (див. п.п.3-4);
- 6) фразеологічно зв'язаний тип лексичного значення: входить до складу фразеологічної одиниці;
- 7) можлива паронімія: п'ятах – п'ятих;
- 8) можливі стилістичні синоніми: злякатися, душа замерла;
- 9) антонімія не можлива.

II. 1) власне українське слово;

- 2) спільнослов'янське, є в польській мові;
- 3) не запозичене;

- 4) не інтернаціоналізм.
- III. 1) належить до нейтрального шару лексики;
- 2) загальноживане;
- 3) належить до активної лексики;
- 4) –
- 5) може вживатися в усіх мовних стилях;
- 6) не термін, але може ним бути (в анатомії, медицині).

Схема фразеологічного аналізу

1. Виділіть із тексту фразеологізм.
2. Поясніть значення фразеологізму.
3. Визначте типологічні (граматичні і семантичні) ознаки фразеологічної одиниці. Вкажіть вид.
4. Назвіть джерело походження.
5. Дайте стилістичну характеристику фразеологізму:
  - а) розмовний, фольклорний чи книжний;
  - б) широко вживаний чи застарілий;
  - в) підвищеної чи зниженої емоційності;
  - г) характер експресії (урочистість, піднесеність, ввічливість, доброзичливість, фамільярність, іронічність, насмішка, лайливість,

Зразок фразеологічного аналізу

Смикнувся Іслам-Гірей і, прискаючи слиною, закричав на Дженджалія:

– Бачиш? Бачиш, як ризикує хан, догоджаючи примхам твого гетьмана? Шертує він із султаном, то хай просить у нього війська, а не загібає жар моїми руками! (Р. Іваничук)

- 1) Не загібає жар моїми руками – трансформований фразеологізм чужими руками жар загібати;
- 2) у цьому випадку: завоювати Річ Посполиту за допомогою кримського хана;
- 3) дієслівний фразеологізм: основне слово загібати; належить до фразеологічних єдностей
- 4) фольклорного походження;
- 5) розмовний; широко вживаний; зниженої емоційності; має зневажливий характер.

Стою над порохом віків
і думаю: пройшло могутнє...

І раптом череда гудків

неждано розрива майбутнє (М. Драй-Хмара).

- 1) Над порохом віків (порох віків);
- 2) означає: минуле, давнина;
- 3) іменниковий фразеологізм: основне слово порох; належить до

фразеологічних сполучень;
 4) книжного походження;
 5) книжний; широко вживаний; підвищеної емоційності; має іронічно-жартівливий характер. зневага, жартівливість тощо).

П И Т А Н Н Я

до екзамену з курсу «Сучасна українська мова» (Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія) для студентів 2 курсу історико- філологічного факультету

1. Лексикологія як лінгвістична дисципліна, її предмет, обсяг і завдання. Історія розвитку лексикології. Відношення лексикології до семасіології, етимології та лексикографії.
2. Слово як одиниця лексико-семантичного рівня мови, його ознаки. Слово, лексема, словоформа, їх співвідношення. Основні типи лексичних значень слова. Лексема та її структура.
3. Знакова природа слова. Денотат. Референт. Сигніфікат.
4. Семасіологія як наука про семантичну структуру слова. Поняття *сема*, її види. Структура лексеми і семеми.
5. Значення слова та його типи. Основні підходи до розуміння значення слова: аналітичний, функціональний, операційний, діяльнісно-антропоцентричний.
6. Прямі й переносні, первинні й вторинні значення слів. Моносемія.
7. Полісемія слова. Переносне значення й переносне вживання слова.
 Типи
 перенесень: метафора, метонімія, синекдоха.
8. Омонімія як лексико-семантичне явище. Омонімія і полісемія, спільне і відмінне. Джерела омонімії. Різновиди омонімів.
9. Поняття паронімії та парономазії. Пароніми та їх використання, класифікація.
10. Синоніми в українській мові. Класифікація синонімів. Синонімічний ряд і його структура.
11. Перифрази й евфемізми як різновиди синонімів. Джерела виникнення синонімії.
12. Поняття антонімії. Семантична та структурна класифікації антонімів.
 Антитеза та оксюморон, їх стилістичне використання. Конверсиви.
13. Лексико-семантична система мови. Основні типи відношень ЛСС. Лексико-семантичне поле і лексико-семантичні групи.
14. Гіпонімічні, партитивні і еквонімічні відношення.
15. Шляхи формування лексичного складу мови. Шари слів за походженням.
16. Найважливіші тематичні групи слів у складі індоєвропейського, праслов'янського, давньоруського та власне українського шарів лексики.
17. Лексичні засвоєння з інших мов. Причини й шляхи засвоєння. Класифікація запозичень.

18. Слова, що зайшли в українську літературну мову зі слов'янських мов, - старослов'янізми, полонізми, русизми. Фонетичні та словотворчі риси.

19. Засвоєння із неслов'янських мов - грецизми, латинізми, тюркізми. Фонетичні та словотворчі ознаки.

20. Запозичення із західноєвропейських мов - слова німецької, французької, англійської мов. Ознаки іншомовних слів.

21. Інтернаціоналізми в складі української лексики. Семантичне, морфологічне та фонетичне освоєння іншомовних слів. Екзотизми, варваризми.

22. Багатофункціональність сучасної української літературної мови, її функціонально-стильова диференціація. Функціональні стилі.

23. Стилiстично нейтральна лексика. Основні тематичні групи цієї лексики.

24. Специфічна лексика, основні її різновиди. Книжна лексика у функціональних стилях.

25. Термінологічна лексика, її семантичні та функціональні особливості. Групи термінів відповідно до сфери їх вживання. Основні періоди розвитку української термінології.

26. Емоційно-експресивна лексика, особливості її семантики та використання.

27. Лексика загального та обмеженого вживання у складі літературної мови. Територіальні та соціальні діалектизми. Різновиди територіальних діалектизмів.

28. Професіоналізми, жаргонізми та арготизми в складі української літературної мови.

29. Ядро і периферія лексичного складу мови в синхронному плані. Поняття про активну та пасивну лексику. Причини історичних змін у лексиці.

30. Історизми, або матеріальні архаїзми. Семантичні групи історизмів.

31. Архаїзми та їх різновиди. Вживання стилістичних архаїзмів.

32. Неологізми, причини їх появи. Лексико-семантичні групи неологізмів.

33. Етимологія, її поняття, завдання та мета. Основні принципи наукової етимології. Деетимологізація.

34. Ономастика та її види. Групи власних назв.

35. Фразеологія як лінгвістична дисципліна, її предмет та завдання. Фразеологізм (фразема) як одиниця фразеології. Слово – фразема – словосполучення. Історія вивчення фразеології.

36. Семантична класифікація фразеологічних одиниць за В.В.Виноградовим та М.М.Шанським.

37. Класифікація фразеологічних одиниць за Б.О.Ларіним, С.Г.Гавриним, В.Л.Архангельським, М.Т.Тагієвим та Л.А.Булаховським.

38. Частиномовна характеристика фразем. Системні відношення між фраземами. Фраземи-синоніми, фраземи-антоніми, фраземи-омоніми, фраземи-пароніми, багатозначність та варіантність фразем.

39. Прислів'я та приказки як об'єкт фразеології, спільне та відмінне. Примовки. Крилаті вислови. Різновиди крилатих висловів за структурою та джерелами. Складені терміни.

40. Зміст і форма фразеологічних одиниць. Структурно-граматичні типи фразеологічних одиниць. Творення фразем в українській мові. Джерела української фразеології. Фразеологічні словники.

41. Лексикографія як лінгвістична дисципліна. Лексикографічні праці. Словники і енциклопедії. Металексикографія. Класифікації словників. Характеристика найвідоміших лексичних словників.

42. Становлення лексикографії в Україні. Лексикографічна критика.

Рекомендована література

Основна література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л.. Сучасна українська мова. Фонетика. Лексикологія: навч. посібник. Київ: Академія, 2006. 367 с.

2. Козачук Г.О., Макарець Ю.С. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навч. посіб. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. 191 с.

3. Мойсієнко А.К. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник. Київ: Знання, 2014. 270 с.

4. Познанська В.Д. Лексикологія сучасної української мови: Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: навч. посібник. Вінниця: ДонНУ, 2016. 122 с.

5. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: навч. посіб. для студентів галузі знань 01 Освіта спец. 014 Середня освіта (Українська мова та література) / уклад.: Н.В.Павлик. В.О.Юносова. Мелітополь : Вид. будинок Мелітоп. міськ. друк., 2018. 228 с.

6. Шевчук С. В., Кабиш О. О., Клименко І. В. Сучасна українська літературна мова : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2017. 544 с.

Допоміжна

1. Глуховцева К.Д. Складні питання сучасної української літературної мови. Старобільськ : Держ. закл. "Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка", 2021. 265 с.

2. Гурко О.В. Лексикологія основної іноземної та української мов: плани практ. занять і завдання для самоств. роботи / Дніпров. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпро : Ліра, 2019. 63 с.

3. Жижома О.О. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фразеологія : навч. посібник. Маріуполь, 2017. 180 с.

4. Колоїз Ж.В., Малюга Н.М., Шарманова Н.В. Українська пареміологія: навч. посіб. Кривий Ріг : Центр-Принт, 2012. 348 с.

5. Крупеньова Т.І. Онімія романів Юрія Винничука «Лютетія» та Емілії Дворянної «Passion или смъртта на Алиса»: зіставний аспект. *Одеська*

лінгвістична школа: траєкторія досліджень: колективна монографія / за заг. ред. Т.Ю.Ковалевської. Одеса: ПолиПринт, 2021. С. 116-136.

6.Крупеньова Т.І. Структурно-семантичні особливості антропонімів роману Є.Положія «Іловайськ». *Записки з ономастики*: зб. наукових праць. Одеса: Астропринт, 2018. Вип. 21. С.158–167.

7.Левчук І.П., Матящук Л.А. Основи культури мовлення: особливості, поради, роздуми : навч. довід. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 180 с.

8.Мариненко І.О. Лексикологія української мови: практикум / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Кропивницький : КОД, 2018. 159 с.

9. Марчук О.І., Мельник М.Р. Сучасна українська мова: завдання для самостійної роботи. Одеса: ДЗ «ПНПУ ім. К. Д. Ушинського», 2020. 106 с.

10. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля. Київ, 2010. 844 с.

11.Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови. Київ: Знання, 2007. 494 с.

12.Українська мова: енциклопедія / Редкол.: В.М.Русанівський, О.О.Тараненко (співголови), М.П.Зяблюк та ін. Укр. енцикл., 2018. 833 с.

13.Ціхоцький І., Левчук О. Лексикологія сучасної української літературної мови. Практикум: навч.-метод. посіб. для студентів І курсу філол. ф-ту / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2014. 256 с.

Інформаційні ресурси:

1.Бібліотека Університету Ушинського : офіційний сайт. URL : <https://library.pdpu.edu.ua/>

2.Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : офіційний сайт URL : <http://www.nbuv.gov.ua/>

3. Академічний тлумачний словник української мови. URL : <http://sum.in.ua/>

4. Етимологічний словник української мови. URL : <http://resource.history.org.ua/item/0009523>

5. Фразеологічний словник української мови. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002726>

6. <https://goroh.pp.ua/> (тлумачний, орфографічний, фонетичний словники, словники рим, синонімів, перекладів, частотний, етимологічний, фразеологічний словники, словник афіксальних морфем).

7. <http://www.mova.info/> (частотні, граматичний словник української мови, словник мови Т. Шевченка, словник порівнянь, семантичний словник та ін.).

8. <https://slovnyk.me/> (словник поетичної мови В.Стуса, правописний словник Голоскевича 1929 р., словник крилатих висловів, універсальний словник-енциклопедія та ін.).

9. <http://rozum.org.ua/> (словник іншомовних слів, антисуржик, словник «українського» суржика, орфографічний словник української мови, словник синонімів української мови та ін.).